

УДК 347.23:573.4

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ТВАРИНУ

Устименко О. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: статтю присвячено розгляду окремих аспектів захисту права власності на тварину. З наведеними практичними прикладами надано характеристику окремих позовів, що можуть бути заявлені на захист права власності на тварину. Зроблено висновок про те, що суд може ухвалювати рішення на користь передання тварини у власність у скорочений строк, керуючись засадою верховенства права, якщо інше може загрожувати загибеллю тварини.

Ключові слова: тварина, право власності, захист, позов, суд, верховенство права.

Аннотация: статья посвящена рассмотрению отдельных аспектов защиты права собственности на животное. С указанием практических примеров охарактеризованы отдельные иски, которые могут быть заявлены в защиту права собственности на животное. Сделан вывод о том, что суд может принимать решение в пользу передачи животного в собственность в сокращенный срок, руководствуясь принципом верховенства права, если иное может угрожать гибелью животного.

Ключевые слова: животное, право собственности, защита, иск, суд, верховенство права.

Anotation: the article is devoted to the consideration of certain aspects of the protection of the right to property on the animal. With reference to practical examples, a description of the individual claims that may be claimed in support of the ownership of the animal is given. It is concluded that the court can make a decision in favor of transferring the animal to the property in a shorter period, guided by the rule of law, if the other can endanger the death of the animal.

Key words: animal, property rights, defense, claim, court, rule of law.

Свого часу Д. М. Чечот визначив, що захист суб'єктивного права в тій чи іншій формі є об'єктивною необхідністю. Видаючи норму права і тим самим передбачаючи можливість виникнення на її основі суб'єктивних прав та інтересів, держава зобов'язана передбачити і відповідну форму їх захисту [1, с. 53]. Щодо правової природи права на захист як такого, то в цивілістиці існують різні точки зору стосовно цього. Згідно з однією з них, право на захист є правомочністю, що входить до змісту суб'єктивного цивільного права поряд з двома іншими правомочностями (на власні дії та вимоги від інших осіб виконання певних дій). Приєднуємося до наукової позиції, відповідно до якої здійснення цивільного права передбачає також його захист, але останній не є обов'язковим, оскільки не завжди, наприклад, право власності кимось порушується. Якщо порушення права не відбулося, стадія захисту права, відповідно, не настає.

Специфіка цивільно-правового захисту безпосередньо права власності передусім полягає у застосуванні таких юридичних засобів, які забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища потерпілого власника за рахунок майнових благ порушника чи іншої зобов'язаної особи [2, с. 756]. Отже, захист права власності на тварину слід визначити як сукупність заходів, що спрямовані на усунення перешкод в реалізації цього права. Саме ж визначення способу захисту трактується в цивілістичній доктрині як закріплені у законі заходи примусового характеру, завдяки яким відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника.

Характеризуючи загальні аспекти захисту права власності, слід зауважити, що найбільш поширеним виступає захист права власності судом. У статті 55 Конституції України закріплено право кожного громадянина на судовий захист його законних прав і інтересів. Захист порушених або оспорюваних прав переважно здійснюється в порядку позовного провадження, тобто шляхом подання зацікавленою особою позову. Загалом, традиційним у юридичній літературі є поділ означених способів захисту цивільних прав на речово-правові та зобов'язально-правові [3, с. 243]. Такий поділ був відомий ще за часів Стародавнього Риму. Втім, дана класифікація має деякі варіації залежно від наукової позиції дослідників. Так, В. П. Ємельянов поділяє засоби захисту на загальні, до яких належать віндикаційний позов, негативний позов, позов про визнання права власності, та спеціальні – способи захисту від правомірного чи неправомірного втручання державних органів чи інших організацій, способи захисту у разі несприятливого збігу об'єктивних обставин, зобов'язально-правові способи або що [4, с. 16]. І. О. Дзера є прибічником наступної наукової позиції: не заперечуючи класичний поділ способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові, вона виділила ще одну групу способів захисту – спеціальні способи захисту. До зазначених спеціальних способів захисту права власності науковець відносить такі: позови про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна; засоби захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісно відсутніми або оголошених померлими; засоби захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів, органів місцевого самоврядування та в надзвичайних ситуаціях; інші спеціальні засоби, обумовлені особливим колом уповноважених чи зобов'язаних осіб та надзвичайними обставинами [5, с. 48].

Натомість, Є. О. Харитонов, в свою чергу, способами захисту права власності вважає способи речово-правові; зобов'язально-правові; такі, що випливають із різних інститутів цивільного права та вимоги до органів державної влади й управління про захист інтересів власника від правомірного або неправомірного втручання [6, с. 246].

Речово-правові засоби захисту права власності характеризуються тим, що безпосередньо спрямовуються на захист права власності як абсолютного суб'єктивного права; застосовуються у випадку відсутності між сторонами договірних відносин, мають на меті відновлення правомочностей власника щодо володіння, користування і розпорядження належним йому майном або усунення перешкод у здійсненні зазначених правомочностей. Крім того, за допомогою таких засобів захищається право власності на індивідуально визначену річ, що фактично збереглася [7, с. 86]. Чинне цивільне законодавство забезпечує власникові тварини можливість подати до суду так званий віндикаційний позов – позов про витребування тварини з чужого незаконного володіння (ст. 387 ЦК України). Тварина може бути витребувана від особи, яка незаконно, без правової підстави заволоділа нею. При поданні віндикаційного позову обов'язковими умовами є подання його власником, у володінні якого тварина не перебуває, до володіючого власника, тобто особи, яка тварину викрала, знайшла чи набула іншим чином без належної на те правової підстави.

Окрім цього, пред'явлення віндикаційного позову передбачає дотримання наступних умов: 1) вибуття майна з володіння власника чи титульного володільця, тобто позбавлення їх можливості фактичного панування над майном; 2) перебування майна у фактичному володінні іншої особи – незаконного володільця; 3) існування індивідуально-визначеного майна в натурі; 4) відсутність між позивачем та відповідачем зобов'язальних відносин з приводу майна, що підлягає віндикації, оскільки даний позов належить до категорії речово-правових засобів захисту права власності і унеможливилось при існуванні договірних відносин між сторонами [7, с. 88].

Так, до Хустського районного суду Закарпатської області звернувся позивач з позовом про повернення майна з чужого незаконного володіння. В обґрунтування заявлених вимог позивач зазначив, що у листопаді 2010 р. він передав у користування родині сина свою корову. На неодноразові прохання позивача повернути корову відповідачі неправомірно відмовляють в цьому. Відповідачі позов не визнали, зазначивши, що не уклали з позивачем ані письмової, ані усної угоди щодо передачі корови. Судом позовні вимоги позивача щодо повернення тварини неволодіючому власнику від володіючого невідомого були задоволені. В обґрунтування винесеного рішення суд навів наступне: по-перше, у судовому засіданні було встановлено факт передачі корови позивачем відповідачам. Представник відповідачів не заперечував факт передачі, зазначаючи, що позивач подарував корову своїй новонародженій внучці. По-друге, сторони не надали доказів відносно укладання між ними правочинів дарування, тимчасового користування або інших. По-третє, сторона позивача довела, що на корову у позивача наявний паспорт, виданий Державним підприємством «Агентство з ідентифікації та реєстрації тварин», а сама корова знаходиться у відповідачів, і вони не бажають її повертати [8].

Отже, при поданні такого роду позовів пріоритетно перед іншими є можливість документального підтвердження права власності на тварину. Окрім цього, доказами права власності на тварину можуть також виступати свідчення свідків, фото, відеоматеріали тощо та беззаперечним доказом, безумовно, будуть дані чипування. Що стосується правостановлюючих документів, пов'язаних з набуттям права власності, науковці пропонують проводити їх поділ на дві групи: 1) ті, що мають основоположне значення для набуття права власності, – договір, судові рішення, закон, правовий розпорядчий акт органів виконавчої влади, президента, місцевого самоврядування; 2) залежні – документи, що підтверджують факт набуття права власності, – різноманітні свідоцтва, витяги із реєстрів та ін., що за загальним правилом видаються нотаріусами та відповідними органами державної реєстрації на підтвердження факту правонабуття [9, с. 9].

Підтримуємо думку З. В. Ромовської, яка вважає, що позивач має надати суду насамперед докази наявності у нього права власності. Така вимога беззастережно стосується нерухомості, транспортних засобів, права власності на які органічно пов'язане із державною реєстрацією. Тому до вимоги про захист права власності на квартиру чи земельну ділянку позивачеві належить додати відповідний документ (свідоцтво про право на спадщину, державний акт про право власності на землю, договір дарування тощо). Презумпція правомірності володіння у цій ситуації означатиме законність видання цих документів, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Чинність цієї презумпції стосовно рухомого майна зобов'язує суд повірити позивачеві на слово, якщо відповідач не надасть суду достовірних доказів незаконності заволодіння і тримання у себе речі позивачем [10, с. 5].

В контексті досліджуваної тематики слід згадати також про негативний позов. Відповідно до положень чинного цивільного законодавства власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування й розпорядження своїм майном. В цьому випадку тварина залишається у володінні власника, але порушуються такі його правомочності стосовно неї, як правомочності користування та розпорядження. Наприклад, тварина перебуває на території огороженої земельної ділянки, дістатися до якої власникові тварини вбачається ускладненим внаслідок перешкоджання цьому третіми особами (навкруги земельної ділянки виставлено охорону, зведено огорожу тощо).

Окрім цього, власник наділений правом звернутися до суду з позовом про визнання його права власності в разі, якщо його право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, що посвідчує його право власності. Позови про визнання права власності є позовами про судові підтвердження наявності чи відсутності цивільних правовідносин. Ця категорія позовів являє собою позов, що характеризується такими аспектами, які пов'язані з констатацією наявності або відсутності спірних прав або законних інтересів, тобто матеріальних правовідносин. В юридичній літературі ця категорія позовів поділяється на два види: позитивні позови про визнання та негативні позови про визнання. Позитивний позов про визнання спрямований на встановлення факту існування спірних прав і юридичних обов'язків, тобто правовідносин, що пов'язують сторони спору.

Негативний позов про визнання спрямований на встановлення факту відсутності правовідносин між сторонам спору, тобто відсутності взаємних прав та обов'язків. Підставою для позовів про визнання служать фактичні обставини: у позитивних позовах про визнання – право встановлювальні факти; у негативних позовах про визнання – правоприпинювальні факти [11, с. 121–123].

Загалом, пред'явлення позову про визнання права власності можливе за умови, якщо: а) особа є власником майна, але її право власності оспорується або не визнається іншою особою; б) у разі втрати особою документа, який засвідчує її право власності [12, с. 476].

Так, до Приморського районного суду м. Одеси звернулось ТОВ «Нерум» з позовом до громадянина ОСОБА_1 про визнання права власності. Представник позивача просив визнати за ним право власності на чотириох чорноморських дельфінів-афалін та двох морських котиків, посилаючись на те, що право власності ТОВ «Нерум» на вказане майно відповідачем не визнається. Представник відповідача у судовому засіданні проти позову заперечував, посилаючись на те, що законність набуття у приватну власність об'єктів, занесених до Червоної книги України, повинна бути підтверджена відповідними документами. Судом позов було задоволено за наступних підстав. Так, актом перевірки умов утримання та годування морських ссавців, що перебувають на балансі ТОВ «Нерум», було підтверджено факт відкритого утримання зазначеною юридичною особою упродовж тривалого часу чотириох чорноморських дельфінів-афалін та двох морських котиків. Вказані тварини не могли бути повернені до природного середовища, оскільки стан їхнього здоров'я не дозволяв цього, й таке повернення могло призвести до їхньої загибелі. Наведене підтверджувалось актом обстеження тварин. Також суд при прийнятті рішення посилався на норми галузевих нормативно-правових актів, а саме на пункт 2 статті 9 Закону України «Про тваринний світ», відповідно до якого під час проведення заходів щодо охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу, а також під час здійснення будь-якої діяльності, яка може вплинути на середовище існування диких тварин та стан тваринного світу, повинен забезпечуватися принцип недопустимості погіршення середовища існування, шляхів міграції та умов розмноження диких тварин.

Окрім цього, суд зазначив, що згідно Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», забороняються дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження; у цьому законі також зазначається, що поводження з тваринами ґрунтується, зокрема, на принципах забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям та заборони жорстоких методів умертвіння тварин. Таким чином, суд дійшов висновку, що оскільки повернення вказаних морських тварин до їхнього природного середовища погіршить умови їхнього існування, воно не відповідає їхнім індивідуальним особливостям, зможе призвести до їхньої загибелі, поєднаної з відчуттям болю та страху [13].

Отже, враховуючи потреби тварин, у тому числі таких, що були приручені або знаходились у напіввільних умовах (не у природному середовищі), суд може ухвалювати рішення на користь передання тварини у власність особи, що її утримувала, у скорочений строк, керуючись засадою верховенства права, якщо інше може загрожувати загибеллю тварини. Законність набуття у приватну власність об'єктів, занесених до Червоної книги України, яка повинна бути підтверджена відповідними документами, також не буде наріжним каменем. Якщо слід застосувати засаду верховенства права заради забезпечення життя тварини, що неналежним чином утримується або може загинути у стані природної волі, вона має застосовуватися з урахуванням засади справедливості, добросовісності та розумності (стаття 3 ЦК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Чечот Д. М. Суб'єктивне право и форми его защиты. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 72 с.
2. Цивільне право України. Загальна частина: підручник // за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданіка. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
3. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні: монографія. – Київ: Вентурі, 1996. – 271 с.
4. Емельянов В. И. Разумность, добросовестность, незлоупотребление гражданскими правами. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 160 с.
5. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: монографія. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.
6. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях // Харитонов С. О., Калітенко О. М., Зубар В. М. та ін. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2002. – 640 с.
7. Щіпанова О. О. Позов про витребування майна з чужого незаконного володіння // Вісник Запорізького нац. ун-ту. – 2011. – № 4. – С. 86–91.
8. Рішення Хустського суду Закарпатської області від 30.11.2012 по справі № 713/1984/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27858004>
9. Спасибо І. А. Набуття права власності в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право // НДІ приват. права і підпр-ва Акад. прав. наук України. – К., 2009. – 18 с.
10. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності: підручник. – К.: Алета; ЦУЛ, 2011. – 246 с.
11. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах // За загальною редакцією академіка НАПрН України Я. М. Шевченко. – Х.: Харків юридичний, 2011. – 528 с.
12. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
13. Рішення Приморського районного суду Одеської області від 16.11.2011 по справі № 2/1522/11592/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19477921>